

*Ковальчук О. П.,**асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗІСТАВНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПОНІМІВ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Анотація. Стаття присвячена визначенню основних векторів і процедури зіставного дослідження епонімів сучасних англійської та української мов. У сфері порівняльних досліджень використовується низка напрямів – порівняльно-історичне, типологічне зіставлення, контрастивний аналіз, інтерес до яких пов'язаний із необхідністю виявлення універсальних рис мовних явищ і прагненням описати картину світу носіїв різних мов. У межах порівняльної лінгвістики з'ясовується спільне та відмінне в наборі й кількості одиниць, що складають певну підсистему, лексико-семантичну групу зокрема, встановлюється специфіка її організації в досліджуваних мовах, виявляється ядро й периферія підсистеми. Вивчення ізоморфних і аломорфних рис епонімів сучасних англійської та української мов пов'язане з важливими науковими й практичними завданнями зіставної лексикології. Основою для зіставної лексикології є метод зіставного аналізу, який є спробою описати ментальні відмінності носіїв мов та інтегрує різні методи семантичного аналізу одиниць споріднених і неспоріднених мов у синхронії: аналіз словникових дефініцій, компонентний, етимологічний аналіз тощо. Взаємопроникнення порівняльно-історичного, типологічного, контрастивного векторів зіставних розвідок пояснюється спільною метою – виокремити низку ізоморфних та аломорфних одиниць порівнюваних мов. Дослідження епонімів сучасних англійської та української мов у вимірі зіставної лексикології як одного з векторів порівняльного мовознавства передбачає його перебіг за чітким алгоритмом. Його етапами є визначення лексичної мікросистеми (лексико-семантичних груп) епонімів; опис складу лексичного угруповання в одній мові шляхом складання списку одиниць і встановлення системних зв'язків цих одиниць у складі мікрогрупи в обраній мові (поділу на підгрупи, ієрархії угруповань); виокремлення ядра й периферії угруповання; опис семантики одиниць мікрогрупи в одній мові (багатозначності, стилістичної характеристики, аксіологічного навантаження); повторення усіх попередніх етапів стосовно епонімічних одиниць іншої мови зіставлення; опис і систематизація ізоморфних і аломорфних рис епонімів вивчених лексичних угруповань англійської та української мов у формі висновків.

Ключові слова: епонім, зіставний аналіз, ізоморфні й аломорфні риси, порівняльно-історичне, типологічне зіставлення, зіставне мовознавство, зіставна лексикологія.

Постановка проблеми. Лінгвістичний опис, пов'язаний із виходом за межі однієї мови, вимагає представлення їх подібних і відмінних властивостей, що є метою зіставного аналізу [1; 2], важливою умовою застосування якого є чітке виокремлення критеріїв, мети, потенційної теоретичної та практичної значущості [3, с. 3]. Осмислення ізоморфних й аломорфних

рис епонімів сучасних англійської та української мов пов'язано з важливими науковими і практичними завданнями сучасної зіставної лексикології [2]. Актуальність такого аналізу можна пояснити значним збільшенням саме контрастивних лінгвістичних розвідок, інтерес до яких пов'язаний із такими причинами: потребою виявлення універсальних рис мовного матеріалу та прагненням описати національну картину світу носіїв різних мов [3, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію зіставних досліджень й етапи становлення зіставного підходу до аналізу мовних явищ проаналізували українські лінгвісти Н.Б. Іваницька, В.Л. Іващенко, Л.В. Туровська, М.П. Кочерган, котрі обґрунтували статус зіставного мовознавства як сформованої науки зі своєю теоретичною базою, метою, предметом і методами аналізу як потужний напрям лінгвістичної компаративістики з чітко окресленою сферою інтересів [1, с. 38; 4, с. 221; 5, с. 24]. Зіставні дослідження епонімів нечисленні: так, спільні та відмінні властивості епонімів медичної терміносистеми вивчали О.В. Медведєва, курортної сфери – О.С. Радкевич. Сучасні розвідки концентрують увагу на зіставленні структурно-семантичних і функціонально-семантичних особливостей одиниць різних мовних рівнів, однак особливої уваги потребує питання процедури зіставного аналізу епонімів сучасних англійської та української мов, чому і присвячена пропонована розвідка.

Мета статті – визначити основні вектори й етапи зіставного дослідження епонімів сучасних англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Зіставлення є однією з базових властивостей абстрактного мислення людини, способом пізнання дійсності й диференціації подібних об'єктів і явищ [3, с. 3]. Ідея порівняння пронизує всі мовні явища, поглиблюючи уявлення про структуру та зміст мови, а для міжмовних досліджень зіставлення є ключовим ефективним способом наукового пізнання [4, с. 221].

Зіставний метод застосовується до вивчення споріднених і неспоріднених мов у сучасному стані для дослідження структури мови в її подібностях і відмінностях та встановлення між порівнюваними мовами відношення контрасту на всіх рівнях. Зіставний метод видається найефективнішим у дослідженні споріднених мов, оскільки їх контрастні властивості чітко виявляються на фоні подібних ознак [1]. Смысловая неоднозначність і тотожність термінів «порівняльна / зіставна / контрастивна лінгвістика» в українських міжмовних розвідках виправдовується діалектичним взаємозв'язком контрасту та подібностей, порівнянням через схожість [4; 6].

У царині зіставних досліджень у лінгвістиці спостерігається чітка диференціація різних напрямів. Зіставні дослідження межують із типологічними [7; 8], в розрізі яких на базі зіставлення визначають типологічні (спільні) ознаки досліджуваних явищ [5, с. 25], і *порівняльно-історичними*, які реконструюють давні форми порівнюваних одиниць [9, с. 68], спільних для досліджуваних споріднених мов [3, с. 4]. М.П. Кочерган називає зіставний метод зворотним боком порівняльно-історичного, тому що останній має на меті встановлення відповідностей, а не відмінностей, а зіставний насамперед шукає відмінності, на що звернув увагу О.О. Реформатський. *Лінгвістична типологія* зародилася у межах порівняльно-історичного мовознавства в першій половині XIX ст. і пов'язана з іменами В. Гумбольдта (з ідеєю внутрішнього духу як передумови міжмовних відмінностей), А. Шлегеля, який поділив мови на флективні й афіксальні, Х. Штейнталя, котрий в основу своєї класифікації поклав вже не морфологічні особливості, а формально-синтаксичні ознаки. Типологічні дослідження мають на меті встановлення за тими чи іншими ознаками загальних типів мов світу. Так, є морфологічна класифікація мов за структурою кореня (флективні, аглютинативні, ізолюючі, полісинтетичні); синтаксична типологія за структурою пропозиції; фонетична типологія; лексична й семантична типологія, які виявилися малозмістовними [3, с. 5].

Зважаючи на непродуктивність семантичної типології та акцентуванні на діахронному розрізі у вивченні лексики в порівняльно-історичному аспекті, виникає необхідність дослідження епонімів сучасних англійської та української мов у вимірі *зіставного мовознавства*, зокрема *зіставної лексикології*.

Фокусування уваги системної лінгвістики, починаючи зі структуралізму Ф. Соссюра [10], у синхронному напрямі вивчення різнорівневих мовних одиниць підготувало ґрунт для виникнення порівняльного мовознавства – лінгвістичного напрямку, покликаного вивчити мовні мікросистеми: лексико-семантичні поля, лексико-семантичні групи, тематичні групи (А.В. Бондарко, Л. Вайсгербер, Л.М. Васильєв, В.В. Виноградов, Г. Іпсен, Й. Трір, А.А. Уфимцева) в різних споріднених і неспоріднених мовах [3, с. 4]. У лексико-семантичних групах чітко простежується системність лексики, основну увагу приділяють обсягу і складу угруповання, побудові його одиниць, лексико-семантичним зв'язкам синонімії, гіпонімії, гіперонімії тощо й особливостям функціонування його компонентів у мові й мовленні [11].

Виявлення спільних і відмінних рис епонімів як певного типу лексики англійської та української мов належить сфері *лексичної семантики* з елементами лінгвокультурологічного зіставлення, присвяченого аналізу специфіки відображення змісту епонімів у національній мовній свідомості. Залежно від предмета дослідження розрізняють зіставну фонологію, зіставну лексикологію, зіставну граматику, зіставну стилістику, зіставну лінгвістику тексту як результат співпраці зіставного мовознавства з теорією перекладу [1, с. 19]. Завдяки поєднанню двох лінгвістичних напрямів – семасіології як лексичної семантики та зіставного мовознавства – сформувалася контрастивна семасіологія [12, с. 16]. Кінець XX ст. ознаменувався виділенням із порівняльного мовознавства *контрастивної лінгвістики* як окремого напрямку (А. Гудавікус), однак деякі науковці (В.Н. Ярцева) вживають терміни «зіставна лінгвістика» й «контрастивна лінгвістика» як синоніми та пояснюють

різницю між ними напрямом вивчення мови (від явища рідної мови до явища іноземної (І.А. Стернін)) або імплементацією в аналіз віддалено споріднених мов (В.Л. Іващенко, Л.В. Туровська) в контрастивних дослідженнях. Класифікаційно-типологічні дослідження часто розгортаються на тлі контрастивних [5, с. 34], що свідчить про взаємопроникнення різних векторів зіставних розвідок.

Основою для зіставної лексикології є зіставний аналіз, який інтегрує різні методи семантичного аналізу. На сучасному етапі розвитку контрастивної лінгвістики І.А. Стернін, М.А. Стерніна розмежовують поняття видів і методів зіставних досліджень залежно від поставлених у конкретній праці завдань. Види таких досліджень визначаються загальною спрямованістю зіставлення: на явища однієї мови – *внутрішньомовний* зіставний аналіз; на подібні явища двох або декількох мов – *міжмовний* зіставний аналіз; на лексичні мікрогрупи, одиниці всередині мови і між мовами – *лінійний* зіставний аналіз; на порівняння явищ однієї мови з усіма можливими відповідниками цього явища в іншій мові – *векторний* зіставний аналіз.

Методами зіставних розвідок є *порівняльно-семантичний* для отримання семантичного опису конкретних подібностей і відмінностей у значенні мовних одиниць; *порівняльно-параметричний* для виокремлення відмінностей мовних одиниць за допомогою певного набору узагальнених параметрів, встановлених на основі формалізованих критеріїв кількісних і якісних характеристик прояву цих відмінностей, через процедури індексування і шкалювання. Зважаючи на те, що чистих видів зіставлення у практиці міжмовних досліджень не буває і тому в лінійному зіставленні наявні елементи векторного зіставлення [13, с. 66], вивчення структурно-семантичних особливостей епонімів англійської та української мов відбувається за допомогою зіставного лінійного аналізу. Він реалізується за допомогою термінологічного апарату семасіології та на рівні лексичних мікросистем передбачає низку етапів зіставлення [13, с. 67]: 1) визначення лексичної мікросистеми (лексико-семантичної групи, синонімічного ряду, лексико-семантичного поля, тематичного поля) епонімів, які будуть досліджуватися в зіставному аспекті; 2) обґрунтування необхідності зіставного вивчення цієї мікрогрупи в конкретних мовах; 3) опис складу лексичного угруповання в одній мові шляхом складання списку одиниць; 4) встановлення системних відносин епонімічних одиниць у складі мікрогрупи в обраній мові (поділу на підгрупи, ієрархії угруповань); 5) визначення ядра та периферії угруповання; 6) опис семантики одиниць мікрогрупи в одній мові (багатозначності, стилістичної характеристики, оцінного потенціалу); 7) повторення попередніх пунктів стосовно одиниць іншої мови зіставлення; 8) опис домінуючих подібностей і відмінностей розглянутих лексичних угруповань епонімів різних мов у форматі висновків.

Висновки. У сфері порівняльних досліджень виокремлюється низка напрямів – порівняльно-історичне, типологічне зіставлення, контрастивний аналіз. Останній використовується для вивчення споріднених і неспоріднених мов у синхронії, дослідження структури мов із їх подібними та відмінними властивостями, виявлення специфіки організації мікросистем (лексико-семантичних груп) у досліджуваних мовах, виокремлення ядра й периферії підсистеми та встановлення між зіставлюваними мовами відношень контрасту на всіх рівнях, лексичному зокрема. Види й методи зіставних досліджень визначаються загальною

спрямованістю зіставлення: виявити загальні закономірності або отримати історичні відомості. Оскільки семантична типологія є неефективною, а порівняльно-історичне мовознавство акцентує увагу на діахронному розрізі вивчення лексики, виникає потреба в дослідженні епонімів сучасних англійської та української мов вимірі зіставної лексикології як одного з векторів контрастивної лінгвістики. Зіставне мовознавство впевнено набуває теоретичної оформленості, тож перспективним видається зіставне дослідження семантичних зв'язків епонімів у лексико-семантичних групах англійської та української мов.

Література:

1. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
2. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. Москва : Международные отношения, 1977. 412 с.
3. Стернин И.А., Стернина М.А. Сопоставление как лингвистическая методология. *Сопоставительные исследования*. Воронеж : «Истоки», 2015. С. 3–11.
4. Іваницька Н.Б. Зіставне мовознавство в системі лінгвістичних дисциплін. *Нова філологія*. 2014. № 64. С. 220–225.
5. Іващенко В.Л., Туровська Л.В. Слов'янське зіставне, порівняльне і типологічне термінознавство кінця XX – початку XXI століть. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 24–42.
6. Якобсон Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва : Наука, 1972. С. 95–113.
7. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2003. 464 с.
8. Левицький А.Е. Зіставлення функціональних особливостей систем номінативних одиниць англійської й української мов. *Вісник ЖДУ імені І. Франка*. 2000. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12081449.pdf>.
9. Григоренко Н. Основні напрями зіставних досліджень з лексичної семантики на початку XXI століття. *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. Вип. 81 (1). С. 67–72.
10. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
11. Шевчук О.О. Лексичні одиниці на позначення «населений пункт» в західно-германських та східнослов'янських мовах. URL: http://eprints.zu.edu.ua/27876/1/451_455.pdf.
12. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. Київ : Знання, 2004. 326 с.
13. Стернин И.А., Стернина М.А. Виды и методы сопоставительных исследований лексики. *Вестник ВГУ. Серия: филология. Журналистика*. 2017. № 1. С. 66–68.

Kovalchuk O. Theoretical background of comparative analysis implementation in researching eponyms of modern English and Ukrainian

Summary. The article is devoted to the definition of the main vectors and procedures of the comparative study of the eponyms in contemporary English and Ukrainian. In the field of contrastive studies, a number of trends are used – comparative-historical, typological, contrastive ones, the interest in which is dictated by the need to identify universal features of language phenomena and the desire to describe the picture of the world of native speakers. In the framework of contrastive linguistics the common and different features as well as a number of units that make up a particular subsystem, lexico-semantic group in particular, are established in the organization of the languages under research, the core and periphery of the subsystem are revealed. The study of isomorphic and alomorphic features of eponyms of contemporary English and Ukrainian is associated with important scientific and practical tasks of contrastive lexicology. The basis for contrastive lexicology is the contrastive analysis, which is an attempt to describe the mental differences of language bearers integrating various methods of semantic analysis of units in related and unrelated languages in synchrony: analysis of vocabulary definitions, componential, etymological analyzes, etc. The interpenetration of comparative-historical, typological, contrastive vectors of contrastive investigations is explained by the common goal of isolating a number of isomorphic and alomorphic units of contrasted languages. The study of eponyms of contemporary English and Ukrainian in the contrastive aspect implies its clear algorithm. Its stages are as follows: defining lexical microsystem (lexico-semantic groups) of eponyms; describing the composition of the lexical groups in one language by compiling the list of units and establishing the system of connections of these units in the microgroup in the chosen language (division into subgroups, group hierarchy); singling out the core and periphery components in the group; analyzing the semantics of units in microgroups in one language (polysemy, stylistic characteristic, axiological loading); repeating all previous steps in relation to eponymous units of another language for comparison; describing and systematizing isomorphic and alomorphic features of eponyms of the researched lexical groups in English and Ukrainian in the form of conclusions.

Key words: eponym, contrastive analysis, isomorphic and alomorphic features, comparative-historical, typological contrasting, contrastive linguistics, contrastive lexicology.